

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Светлана Темелкова Събева, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

за дисертационен труд на Паула Ангелова

на тема „Смислово конституиране и жизнени светове. Към възможността за феноменологична антропология“

Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата. Докторска програма Смислово конституиране и феноменологична културология

СУ „Св. Кл. Охридски“, Философски факултет, Катедра „Теория и история на културата“

Дисертацията на Паула Ангелова се разполага в едно определено поле на феноменологически изследвания, което през последните десетилетия често се нарича „Хусерлов ренесанс“ или предаване на Хусерловото наследство „към едно ново поколение“. Това поле възниква не само под въздействие на всяко ново – но и очаквано – „изместващо четене“ (по израза на Кольо Коев) на едно класическо наследство и не само заради напредъка в разкриването на необятния мисловен континент от 40 000 страници, съхранен в Хусерловите стенографски ръкописи. То вероятно се дължи и на уникално засрещане на безпокойства на съвременния свят на живота с онези бездни на смисъла, отнасящи се до границите на човешкото и неговия ойкос – „неподвижната Земя“, пред които вече се е изправил късният Хусерл през 20-те и 30-те години на ХХ век; и то с волята да удържи „героизма на разума“ сред „скептическия потоп“. Впечатляващо е да се види как „гранични проблеми“ на Хусерловата феноменология, които достигат до нас не само като стенографски, а като мисловни сигли и фрагменти, се натъкват на смели нови прочити отвъд дисциплинарните самоограничения.

В това поле работи и Паула Ангелова, която избира да тематизира възможността за една феноменологическа антропология, фокусираща се върху „структурите“ на фактичността и „праговете на човешкото“ (с. 8) – тема, която е обвързана, по думите ѝ, с една стратегия на „продуктивна невярност към Хусерловия проект за феноменологията

като *строга наука*“ (с. 4). Тази стратегия авторката вижда като вече проправена от мислители от второто, третото и четвъртото поколение феноменолози във Франция като Мерло-Понти, Левинас, Малдине, Ришир и именно те са авторите, с които тя ще мисли заедно; а завладяващите идеи на Марк Ришир за „повторно основаване на феноменологията“ именно чрез „архитектониката на човешкия опит“ и неговите „архаични корени“ в регистъра на фантазията, отвеждащи до „майка като трансцедентално лоно“ (с. 146), се превръщат във фокус на възможността за феноменологическа антропология. Така дисертацията, чиято основна тема е генеративното формиране на смисъл, т.е. живото движение на възникващ през поколенията като „същностна възможност“ смисъл, сама се превръща в екзистенциална реализация на тази тема; реализация, открояваща се с интелектуална смелост, ерудиция, дълбочинна и неоспорим талант за феноменологическо гледане и артикулиране на архаични, пра-фактични феномени на човешкото съществуване, свързани с генеративността, инстинктивността, афективността, телесността, фантазията. За конкретността на този „безмълвен опит“ – както обича да казва Хусерл – трудно се намират имена. Затова дисертацията може да бъде оценена високо освен всичко друго и заради усилието да се работи по границите на езика, като се прекосяват многослойни препятствия на превода и интерпретацията не само от „двете страни на Рейн“ и „на юг от Дунав“, а и в един широк смисъл, включващ парадоксите на самия феноменологически език. Попадайки в семантичната мрежа на „майка“, „инстинкт“, „нагон“, „раждане“, „детство“, „пробуждане“, „седиментиран живот“ и т.н., повече от всякога се убеждаваме в посоченото от Ойген Финк рисковано осцилиране между „вътрешново значение на думите и указан трансцедентален смисъл“, емблематично за феноменологическия език. И въпреки че в това отношение в текста остават някои нуждаещи се от редакция и по-добра артикулация места (които вероятно са могли да бъдат избегнати предвид наложени се в българските феноменологически изследвания по-коректни преводи и интерпретации), това не може да засенчи убеждението ми, че този труд демонстрира не само много добра методологическа школовка, а че в него диша духът на едно радикално феноменологическо мислене.

В началото бих искала да открия като постижение аргументативната стратегия на дисертацията, както и самото изявяване на нейния водещ проблем. Текстът се разгръща чрез сложно усилие „неверността“ към Хусерл да се демонстрира не като произволност, а като постепенно достигане до границите на мислимото в трансцедентална

феноменология и мотивирано обръщане не просто към други мисловни системи, а към *нейното* немислимо. Тази стратегия, разбира, носи риск, защото всяко първо споменаване на възможна връзка между трансцендентална феноменология и антропология следва да преодолее препятствието, изпречващо се откъм контра-стратегията на „вярност“ – т.е. непоклатимата Хусерловата очевидност за феноменологическия антропологизъм като дълбоко неразбиране на трансценденталния проект и неговия основен метод – трансценденталната редукция. Следвайки определени интерпретативни тенденции в диалога между немската и френската феноменология от последните години, наложили се в решаваща степен благодарение на труда на Ласло Тенгели и Ханс-Дитер Гондек *Neue Phänomenologie in Frankreich* (2011 г.), Паула Ангелова успява да открие онази водеща нишка у късния Хусерл, която позволява преобръщане на собствената му догма – а именно „трансценденталната фактичност“ (с. 24; с. 160-172). Последната открива шанса за некласическо поставяне – със и отвъд Хусерл, най-вече с Финк, Мерло-Понти и Ришир – на връзката между факт и ейдос, мунданно и трансцендентално, дадено и не-дадено и т.н., сочейки при самия Хусерл хоризонта на една „метафизика на случайната фактичност“, която обаче мотивирано може да се преобърне в една трансцендентално-антропологична проблематизация.

Оттук нататък Първа глава предлага сложно картографиране на границите на трансценденталното поле, в което водеща роля се отрежда на развитото от Финк (в сътрудничество с Хусерл) в *Шеста картезинска медитация* „трансцендентално учение за метода“, представено най-вече с акцент върху зиг-заг движението между регресивна и конструктивна феноменология. Последващите теми, отнасящи се до основни Хусерлови тези за смисловата конституция, за генетичната и генеративната феноменология, и преминаващи към преформулирането на проблема за феноменологическите същности при Мерло-Понти и Ришир, към разкрояването на трансценденталното поле на собствено феноменологическо и символно институирано при Ришир т.н., авторката обобщава по следния начин: „Разкриването на фундаменталната роля на неизменното преплитане [Verflechtung] между даденост [Gegebenheit] и не-даденост [Nicht-Gegebenheit], между присъствие и отсъствие, е алтернативната линия, която очертава възможността не само за новото концептуализиране на феномена (отвъд метафизиката на присъствието), но едновременно задава и потенциала за една радикално нова постановка на архитектуриката на феноменологията в методологическа перспектива, което

респективно отвежда към един архитектурен ракурс по отношение на човешкия опит в архаиката и примордиалността на неговия генезис“ (с. 46-47).

Основен принос на дисертацията според мен е реконструкцията на Хусерловото генеративно разбиране за примордиалността (останало дълбоко заслонено от ортодоксалното абстрактно-егологично изложение в *Картезински медитации*), при което топосът „феноменология на инстинктивността“ се обвързва с по-общия проблем за една генеративна феноменология на света на живота (включително като природен жизнен свят на *natura naturans*); а тя на свой ред се обосновава методологически чрез идеята за „трансцеденталната фактичност“ като неklasическо преформулиране на отношението между факт и ейдос. От реконструкцията на този архаичен регистър на опита, осмислен от късния Хусерл чрез понятията за „нагонна интенционалност“ и „нагонна общност“, могат да се извлекат изключително продуктивни следствия за „праговете“ на човешкото, но и за „праговете“ на социалното; и голямата заслуга на авторката е, че е очертала огромния потенциал на тази проблематика. Ако в Първа глава Паула Ангелова се насочва по-скоро към методологическо подсигурияване на проблематиката за пра-структурите на човешката фактичност, то във Втора глава тя предлага същинско изложение на Хусерловия принос в това дълбинно поле, като се позовава на относително скоро издадени ръкописи и техни интерпретации. Водещите въпроси за авторката тук са: „Коя е матрицата на смисловата конституция в прединтенционалната архаика на човешкия опит? Къде и как започва индивидуацията на субективността“ (с. 62). Трансцеденталното поле вече се населява от фигурите на примордиалното дете и архаичния свят на опита, а в първичния конституиращ времето поток изплуват трансцеденталното раждане, трансцеденталното пробуждане и трансцеденталното детство; тематизацията на тази пред-егологична субективност като „‘струюща форма‘ в постоянния жизнен поток“ (с. 84) е последвана логично от тематизация на интерсубективната/ интертелесната матрица на генеративния свят. Въпреки че на места се натъквам на известна непоследователност в изложението, съпътствана от някои – предполагам – проблеми с превода, включително не съвсем съгласуваната употреба на ключовия термин „примордиално“, за мен е несъмнено, че авторката се движи успешно в лабиринтите на Хусерловите фрагменти, демонстрирайки много добро владение на метода на конститутивното разбиране. Паула Ангелова достига до извличане и методологическото осветляване на няколко нови ключови аспекта на смислова конституция: а) парадоксалната времева структура на трансцеденталната

предходност – пред-аза и света на преди-билото; б) инстинктивната и нагонната интенционалност като структуриращи не само пред-егологичната и егологичната, а и интересубективната сфера, така че феноменологически обосновано и не-натуралистично да може да се говори за „първична инстинктивна комуникация“ и „нагонна общност“, които за Хусерл обаче винаги са вградени в телеологията на един „живот от разума“; в) едно генетично и генеративно понятие за примориалност, което се противопоставя на „‘примордиалността като абстракция‘, добита след примордиалната редукция в *Картезински медитации*“ (с. 95). Изложението кулминира в тезата: „Пресичането между нагоните и социалността образува неизчерпаемо фактическо ядро, което се корени в самата динамика на опита и в практическите измерения на живота, отразявайки и самата генеративност на *natura naturans*“ (с. 103); теза, последвана от конкретизиране на „двойната динамика“ между сферата на нагоните и интересубективното взаимодействие .

Другият ключов принос на дисертацията е сполучливо мотивирания преход от идеите на Хусерл към проекта на Марк Ришир за ново обосноваване на конститутивната феноменология откъм един прединтенционален регистър на опита, обозначен чрез тройката понятия фантазия – афективност – телесност, и съответно изложението на ключовите оси, по които Ришир разгръща тези идеи. В Трета глава, наситена с инсценирани мисловни диалози между Хусерл, Ришир, Левинас и Малдине, авторката успява убедително да защити основната си теза, че: „Отвеждащи отвъд полагащото и обективизиращо съзнание, тези три понятия са в сърцевината на една генетична феноменология, развита от френския феноменолог, която се разгръща *par excellence* като трансцедентална феноменологична антропология, в чийто фокус е развитието на един фантазен модел на учредяването на Аза (като имплицитна критика на огледалния модел на Лакан“ (Автореферат, с. 20). На Паула Ангелова обаче не ѝ убягва обстоятелството, че и Марк Ришир е – както обича да казва Хусерл – „откриващ и прикриващ гений“: ригористичното разграничение между феноменологическото и символното поле води, както смята тя, до „неговата невъзможност да мисли социални и културни проблеми в тяхната динамична природа като контакт между двете полета“ (с. 176).

Авторката е посочила три публикации по темата на дисертацията (една от които под печат) на български език, както и една публикация под печат на френски език в сборник, посветен на феноменологията на Марк Ришир.

Авторефератът е с обем от 31 страници и е изготвен прецизно и прегледно. Формулираните приноси моменти в изследването отговарят на действителните постижения.

Дисертацията е с обем 186 страници, а Библиографията включва 120 заглавия на немски, френски, английски и български език.

Към това толкова задълбочено, богато на идеи и ерудирано изследване, което до самия си край възбужда мисълта и държи будно въображението на читателя (и което, надявам се, не след дълго ще видим като монография), тук бих поставила един обобщен въпрос. Той е свързан с твърде беглото споменаване на една линия на проблематизация, която ми се струва не само възможна добавка, а ключов момент в рамките на така предложеното трансцедентално-фактично обосноваване на феноменологическата антропология. Това е линията на нормалността и нормализацията, функциониращата – да го кажем в термините на дисертацията – като „матрица на опита“ както в хода на монадичната индивидуация, така и на конституирането на жизнения свят като почва и хоризонт. Авторката засяга тази тема, доколкото забелязах, само на едно място, и то съвсем мимоходом и лаконично, като казва: „В тази генеративна перспектива Хусерл релативира и идеята за нормализация на света, довеждайки я до идеализация. За него нормалността става граничен случай на носената от всеки нов човек от рождението му аномалност: , [...] истинските отделни хора се появяват като нещо ново и аномално“ (Husserliana Materialien, 434). А нормализацията остава един безкраен процес, в който хората осъществяват релативно идеята си за автентичност“ (с. 168). Според мен вметнатият тук цитат от Хусерл заслужава специално внимание. Оставам с впечатление обаче, че цялата тази линия е разпозната по-скоро като периферна за интерпретацията на „трансцеденталната фактичност“ на генеративния свят. И поради това бих продължила с въпроса: ако следваме пътя на късния Хусерл към трансцеденталната редукция откъм предадения жизнен свят, не се ли натъкваме на същностна разлика между начина, по който се феноменализира трансцеденталната фактичност в трансцеденталното поле (където – както правилно подчертава Паула Ангелова – „няма предварително даден критерий, който да поеме ролята на структуриращо начало и принцип (респ. архе) по отношение на феноменалността“ – с. 166-167), и начина, по който тя се феноменализира в мунданното поле? Не е ли всяка мунданна феноменализация на примордиалните факти по необходимост съотнесена с една нормализирана феноменалност, мислена през съответна пра-норма на конституцията,

която функционира чрез неспирно натъкване и контраст с „аномалните“ (за Хусерл – слепите, глухите, лудите, децата, животните, но и „несъзнаваното“, състоянието на несвяст и т.н. – ср. *Картезиански медитации* и *Кризата*), схващани от Хусерл като „интенционални модификации“. Така че въпросът ми е: как се съотнася Хусерловата теза от *Картезиански медитации*, че аномалността може да се конституира „само на основата на една предхождаща я нормалност“ с цитираното по-горе генеративно преобръщане на тази опозиция?

В заключение: основавайки се на представените в становището достойнства и приноси на дисертационния труд „Смислово конституиране и жизнени светове. Към възможността за феноменологична антропология“ убедено препоръчвам на Паула Ангелова да бъде присъдена образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма Смислово конституиране и феноменологична културология.

19.04.2021

доц. д-р Светлана Събева